

QARAQALPAQ TILI IMLA QAĞÍYDALARÍNÍN JÍYNAĞÍ

NÓKIS
«BILIM»
2016

UOK 85'35(575.172)
BBK 74.2687
Q—51

Qaraqalpaq tili imla qaǵıydalarınń
jıynadı. — Nókis: «Bilim», 2016. — 20 b.

UOK 85'35(575.172)
BBK 74.2687
Q—51

Juwaplı redaktor:
Shamshetdin Abdinazimov

Dúziwshiler:

Mádenbay Dáwletov — filologiya ilimleriniń doktorı;
Shamshetdin Abdinazimov — filologiya ilimleriniń doktorı, professor;
Aytmurat Alniyazov — filologiya ilimleriniń kandidatı.

KIRISIW

2016-jılı 10-iyunda Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Keńesiniń toǵızınshı sessiyasında «Qaraqalpaqstan Respublikasınıń ayırım nızamlarına ózgerisler hám qosımshalar kirgiziw haqqında»ǵı Nızam qabıl etilip, onıń 11-statyasına muwapıq, «Latın jazıwına tiykarlangan qaraqalpaq álipbesin engiziw haqqında»ǵı Qaraqalpaqstan Respublikası Nızamına qosımshalar hám ózgerisler kirgizildi. Usı Nızam tiykarında Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesi shólkemlestirgen jumısshı topar tárepinen imla qaǵıydaları jetilistirilip, qayta dúzildi. Bul imla qaǵıydaların dúziwde K.Ubaydullaev, D.Nasırov tárepinen dúzilgen «Qaraqalpaq tiliniń alfaviti hám orfografiyalıq qádeleriniń jıynaǵı», M.Dáwletov, B.Qutlımuratovlardıń redaktorlıǵında baspadan shıqqan «Qaraqalpaq tiliniń imla qaǵıydaları», A.Dáwletov, M.Dáwletov, M.Qudaybergenovlar tárepinen tayarlangan «Qaraqalpaq tiliniń imla qaǵıydalarınıń jıynaǵı» basshılıqqa alındı. Latın jazıwına tiykarlangan qaraqalpaq álipbesiniń bul usınılıp otırǵan imlası házirgi ámeliy jazıwımızǵa úlken ózgeris jasamastan, sol jazıw qaǵıydaların saqlap qalıwdı maqset etti. Sebebi, bul jazıw jigirma jıldan aslam qollanıw tájiriybesinde, ánjumanlar hám baspasózde pikir alısıwlar nátiyjesinde jetilisip bardı hám turaqlı jazıwǵa aylangan dep esaplawǵa boladı.

Sonday-aq, bul imla qaǵıydaları 2015-2016-jılları, yaǵnıy bir jil dawamında ótkerilgen úsh respublikalıq ilimiy-ámeliy ánjumanlarda, jergilikli baspasózde járiyalangan maqalalarda dodalanıp barıldı. Solay etip, tilshi alımlar, tájiriybeli mektep muǵallimleri, keń jámiyetshilik tárepinen kóp talqılawlardan ótti.

«Latın jazıwına tiykarlangan qaraqalpaq álipbesin engiziw haqqında»ǵı Qaraqalpaqstan Respublikası Nızamına 2009-jılı 8-oktyabrde kirgizilgen «Túpkilikli sózlerde sóz basında *e, o, o'* háripleriniń aldınan *ye, wo, wo'*» birikpesi túrinde jazıladı» degen ózgeris ótken altı jil ishinde baslawısh klass oqıwshılarınıń álipbeni úyreniwinde qıyınshılıqlar tuwdıratuǵını málim boldı. Bunday jazıw, baslawısh klass muǵallimleriniń túsindirgenine qaramastan, oqıwshılar qalıplesken dástúr boyınsha sózlerdi qosıp oqıwda *y, w* tańbaların aytıp

bolıp, *e, o, o'* háriplerinen baslanatugın sózlerdi *y-etik, w-oraq, w-ópe-pek* túrinde qollanıw jaǵdayları ushırastı. Birinshi klass oqıwshılarınıń kórip yadta saqlaw qábiletin rawajlandırıwda áhmiyetli orın iyeleytuǵın «Súwretli álipbe» atamasındaǵı metodikalıq qollanba *e, o, o'* háriplerinen baslanatugın sózlerge tiyisli súwretlerdi ornalastırıw máselesinde mashqala bolıwına baylanıslı, «Qaraqalpaq tiliniń orfografiyalıq sózligi» de *e, o, o'* háriplerinen baslanatugın birde-bir qaraqalpaqsha sózdi sózlikte beriw mümkinshiligi bolmawına baylanıslı baspada járiyalanbay qaldı. Qaraqalpaq álipbesinde 6 háriptiń (*A'a', U'u', O'o' I'i', G'g', N'n'*) joqarǵı qaptalında apostroflardıń qollanıluwı háriplerdiń araların bir-birinen qashıqlastırıp, jazıwımızdı shıraysızlandırıp jiberdi. Kompyuterde jazıwda hárbir sózdiń aralıǵı bir interval bolıwı zárúrligi sebepli, apostrof qoyılǵan hárip penen sózlerdiń shegarasın anıqlaw qıyınlastı. Sonlıqtan da, Joqarǵı Keńestiń sessiyasında tilshi qánigeler hám keń jámiyetshiliktiń pikir hám usınısları esapqa alınıp, bul nızamǵa tómendegi qosımsha hám ózgerisler kirgizildi:

a) 2009-jıl 8-oktyabrde qabıl etilgen «túpkilikli sózlerde sóz basında *e, o, o'* háripleriniń aldınan *y, w* hásipleri qosılıp, *ye, wo, wo'* birikpesi túrinde jazıladı» degen ózgeris alıp taslandı; sóz basında *e, o, o'* háripleriniń jazılıwı ádebiy tilimizdiń burınnan qalıplesken norması retinde saqlap qalındı. Sonday-aq, usı nızamınıń birinshi hám altınshı bántleri ózgerissiz qaldırıldı, yaǵnıy, shet tillerden ózlestirilgen sózlerde qollanılatugın kiril jazıwındaǵı *e, ch* háripleri saqlanıp qalındı.

b) qaraqalpaq tiliniń ózine tán ózgesheligin bildiretuǵın (*A'a', U'u', O'o', I'i', G'g', N'n'*) seslerin tańbalaytuǵın háriplerdiń qaptalındaǵı apostrof belgileri alıp taslanıp, háriptiń ústine qoyılatugın akut belgisine ózgartildi: *Áá, Óó, Úú, Íı, Ğğ, Nń.*

d) házirgi hárekettegi qısıq dawıslı *I'i'* háribindegi apostrof alıp taslanıp, *Íı* túrinde, yaǵnıy bas háribin akut belgisi menen (*Í*), kishi háribin (*ı*) akutsız jazıw qabıllandı. Burınǵı álipbede bul háriptiń kishi háribi úsh elementten turatugınlıǵı sebepli, jazıwda hám oqıwda qosımsha mashqalalardı payda etetuǵın edi.

e) sóz basında túpkilikli sózlerde *e* háribiniń *ye* birikpesi túrinde jazılıwı (*yertek, yer, yemen*), al ózlestirilgen sózlerde *e* túrinde (*ekonomika, elektr, energiya*) túrinde jazılıwı da qosımsha qıyınshılıqlardı júzege keltirgen edi. Sebebi, bizden burın latin jazıwına ótken turkiy xalıqları (ózbek, türk, azerbayjan, türkmen) tillerinde bul eki halatta da *e* háribin qollanıw tájiriybesi qalıplesken. Sonlıqtan da, jańa imla qaǵıydalarında bul eki xızmet te *e* háribine júklendi.

ÁLIPBE

Qaraqalpaq álipbesindeki háripler, olardıń
jaylasıw tártibi hám atları

q/t	baspa	jazba	aytıluwı	kirill	q/t	baspa	jazba	aytıluwı	kirill
1	Aa	<i>Aa</i>	a	а	18	Nn	<i>Nn</i>	ne	н
2	Áá	<i>Áá</i>	á	ә	19	Ŋŋ	<i>Ŋŋ</i>	ŋe	ŋ
3	Bb	<i>Bb</i>	be	б	20	Oo	<i>Oo</i>	o	о
4	Dd	<i>Dd</i>	de	д	21	Óó	<i>Óó</i>	ó	о
5	Ee	<i>Ee</i>	e	е, э	22	Pp	<i>Pp</i>	pe	п
6	Ff	<i>Ff</i>	fe	ф	23	Rr	<i>Rr</i>	re	р
7	Gg	<i>Gg</i>	ge	г	24	Ss	<i>Ss</i>	se	с
8	Ǵǵ	<i>Ǵǵ</i>	ǵa	ғ	25	Tt	<i>Tt</i>	te	т
9	Hh	<i>Hh</i>	he	х	26	Uu	<i>Uu</i>	u	у
10	Xx	<i>Xx</i>	xa	х	27	Úú	<i>Úú</i>	ú	ү
11	Íi	<i>Íi</i>	i	ы	28	Vv	<i>Vv</i>	ve	в
12	И	<i>И</i>	i	и	29	Ww	<i>Ww</i>	we	ў
13	Jj	<i>Jj</i>	je	ж	30	Yy	<i>Yy</i>	ye	й
14	Kk	<i>Kk</i>	ke	к	31	Zz	<i>Zz</i>	ze	з
15	Qq	<i>Qq</i>	qa	қ	32	Sh sh	<i>Shsh</i>	she	ш, щ
16	Ll	<i>Ll</i>	la	л	33	Cc	<i>Cc</i>	ce	ц
17	Mm	<i>Mm</i>	me	м	34	Ch ch	<i>Chch</i>	che	ч

ÁLIPBEDEGI HÁRIPLERDİN XÍZMETI HÁM IMLASÍ

Álipbeniñ quramındaǵı háripler xızmeti jaǵınan eki toparǵa bólinedi:

a) a, á, ı, i, u, ú, o, ó, e háripleri dawıslı seslerdi bildiredi;

b) b, v, g, ğ, d, j, z, y, k, q, l, m, h, n, ú, p, r, s, t, w, f, x, c, ch, sh háripleri dawıssız seslerdi bildiredi.

Dawıslılardıñ imlası

§1. Aa háribi sózdin barlıq esitilgen jerinde jazıladı: *aǵa, apa, bala, alma, asxana, vagon, taraq, ayna* t.b. Ayırım *albom, apelsin* t.b. sıyaqlı ózlestirme sózlerde qoñsılas seslerdin tásirinde *a* háribi *á* sesi túrinde jıñışke aytılsa da, jazıwda ózgerissiz, *a* háribi jazıladı.

§2. Áá háribi kóbinese sózdin birinshi buwında jazıladı: *qálem, álem, Áwez, ájaǵa, áynek, bándirgi, ğálle, báseki, kásip, láblebi, dárıxana* t.b. Al, sózdin ekinshi hám úshinshi buwınlarında siyregirek qollanıladı: *báhár, kútá, júdá, zúraát, másláhát, Mámбетshárip, Biybisánem, Ábiwbákir, Turdimámбет* t.b.

§3. Ee háribi túpkilikli hám basqa da ózlestirme sózlerdin barlıq esitilgen orınlarında dara *e* túrinde jazıladı: *ertek, erik, egin, etik, emlewxaña, eki, terek, mektep, besik, besew, kerege, egew, shelek, bereket, kesek, iyne, gúze, túye, shege, ekonomika, ekologiya, elektr, ekran, ekvator, eksport, epitet, estrada, estetika, eston, etika, etil, Evropa* t.b.

Túpkilikli sózlerdin basında *ye* túrinde, shet tillerden ózlestirilgen sózlerde *e* túrinde aytılganı menen, jazıwda *e* háribi jazıladı.

Añlatıw: Kirilshedegi ayırıw belgisi qoyılıp jazılatuǵın ayırım sózler esitiliwınshe buwın qurılısı saqlanǵan halda *obyekt, subyekt, syezd, razyezd (obiekt, subiekt, siezd, raziezd* emes) túrinde jazıladı.

§4. Íi háribi sózdin barlıq esitilgen jerinde jazıladı: *ılaq, ılaqa, ıdıs, ıqlım, qıs, sızıq, qızıl, ayıw, oyn, jazıw, qutı, uyqı, tarı, ıssı* t.b., al shet tillerden ózlestirilgen sózlerde ádettegiden sozılınqı aytıladı: *tıl, sır, cıgan* t.b. Bul aytılgan eki jaǵdayda da *ı* háribi jazıladı.

§5. Ii háribi sózdin barlıq esitilgen orınlarında jazıla beredi: *ini, ilgek, imarat, tis, terim, bilim, irimshik, ilim, túlki, júweri, kisi* t.b. Al, *kino, ekonomika, lirika* sıyaqlı sózlerde *i* háribi sozılınqı dawıslını añlatadı. Bul aytılgan eki jaǵdayda da *i* háribi jazıladı.

§6. Oo háríbi kóbinese túpkilikli sózlerdiń dáslepki buwınında, ózlestirme sózlerdiń basında, ortasında hám aqırında da ayıladı hám jazıladı: *ol, oqıwshı, oraq, oramal, ot, otın, otaq, qol, qonaq, jol, qozı, tolqın, Omar, oda, opera, okrug, order, ocherk, okean, radio, kino, video, azot, palto, foto* t.b.

§7. Óó háríbi kóbinese sózlerdiń birinshi buwınında jazıladı: *ójire, ósimlik, ópepek, kóylek, bódene, kóleńke, ógiz, sóz, kóp, kól, kómir, tósek, bórek, ótirik, Ótemis, Ótebiyke, Tólegen, Tórebay* t.b. Al, siyrek jaǵdayda *átkónshek, átshók, áshekóy, maysók* sıyaqlı sózlerde ekinshi buwında da jazıladı.

§8. Uu háríbi kóbinese sózdiń dáslepki buwınında jazıladı: *usta, uyqı, uya, ultaraq, ullı, ul, qurılıs, bulaq, qudıq, qulın* t.b. Al, ayırım jaǵdaylarda *maqul, maqluq, bárqulla* sıyaqlı sózlerdiń ekinshi buwınında, sonday-aq, eki sózdiń birigiwinen jasaǵan adam atlarında úshinshi buwında da jazıladı: *Aytmurat, Dáwletmurat, Ázizmurat*.

Al, *universitet, institut, galstuk, ustav, jurnal, fartuk, cirkul* sıyaqlı ózlestirme sózlerde sozılınqı ayıladı. Bul ayılǵan eki jaǵdayda da u háríbi jazıladı.

§9. Úú háríbi tiykarınan bir buwinli sózlerde yamasa kóp buwinli sózlerdiń birinshi buwınında jazıladı: *úke, júzik, súilmek, úy, úyrek, kún, tún, tús, kúlki, kúndiz, úlgi, útir, túlki, gúmis* t.b.

Siyrek jaǵdayda *dástúr, májbúr, májgún* t.b. sıyaqlı sózlerde, sonday-aq qospa sózlerde keyingi buwinlarda da jazıladı: *Sarıgúl, Úmitgúl, Tórtkúl, Aygúl* t.b.

§10. *-ıy, -iy, -uw, -úw, -ıw, -iw* qosarlılarıńnıń jazılıwı. Bul jalǵan diftonglardıń hárqaysısı eki fonemanıń dizbegi dep sanaladı hám olardıń hárqaysısı eki tańba menen jazıladı: *tıy, sıy, jıy, qıy, tıyın, qıyın; kiy, biy, iyne, kiyim, kiyik, siyle; uw, suw, puw, juwap, quwraq, juwsan; gúw, gúwlep, súwre* t.b. Sonday-aq:

a) *qánige (qániyge emes), tásir (tásiyr emes), táǵdir (táǵdiyir emes)* túrinde ekinshi bólegi (y) túsirilip jazıladı;

b) sózlerdiń birinshi buwınında *-uw, -úw* qosarlıları jazılса, keyingi buwinlarda *sawıw, alıw, juwıw, jazıw, basqarıw* t.b. sıyaqlı sózlerde *-ıw, -iw* qosarlıları saqlanıp jazıladı. Sonday-aq, *ulıwma (uluwma emes), maǵlıwmat (maǵluwmat emes), ayıw (ayuw emes), bayıwlı (bayawlı emes)* sıyaqlı dara sózlerdiń ekinshi buwınında *-ıw* qosarlısı jazıladı;

d) birigip jazılatuǵın *kúnshuwaq, Ultuwǵan, Aytuwar, ulıshuw-qumquwit* sıyaqlı qospa sózlerdiń sońǵı buwinlarında *-uw* túrinde jazıladı.

§11. Söz işində qatar qollanılacağı davışlardedin imlası:

1) ia: *diagnoz, material, pianino, radiator, milliard* t.b.

2) io: *radio, biologiya, million, stadion, meliorasiya* t.b.

3) ai: *mozaika, novokain, Ukraina* t.b.

4) oi: *alkoloid, ellipsoid* t.b.

5) ea, eo: *teatr, okean, laureat, teorema, seans, realizm, reabilitasiya, video, meteorologiya* t.b.

6) ae, oe: *aerobus, aerodrom, poema, poeziya, orfoepiya, koefitsient* t.b.

7) oa: *oasis, kinoaktyor, radioaktiv* t.b.

8) ie: *klient, dieta, gigiena* t.b.

9) iu: *notarius, prezidium, radius* t.b.

10) ao: *kakao* t.b.

11) ee: *reestr, teleekran* t.b.

12) oo: *kinooperator, kooperasiya, koordinasiya, zoologiya* t.b.

13) uu: *vakuum* t.b.

Basqa jağdaylarda qatar kelgen davışlılar qaraqalpaq tilinde dástürli ayılıwı boyınsha jazıladı: *sanaat, qanaat, saat, jamaat, zaraat* t.b.

Davışsızlardin imlası

Davışsızlar ünli hám únsiz bolıp ekige bölinedi:

1) ünli davışsızlar: *b, d, g, ğ, j, l, m, n, ñ, r, v, w, y, z*

2) únsiz davışsızlar: *f, h, x, k, q, p, s, t, c, ch, sh*

Únli davışsızlar

§12. Bb háribi túpkilikli sózlerdin basında hám ortasında jazıladı: *bayraq, bayram, bağ, baqsha, bala, bilim, baba, bazar, tabıs, balıq, sabın, jaba* t.b. Al, geypara ózlestirme sózlerdin aqırında *p* bolıp ayılısa da, *b* háribi jazıladı: *arab, klub, shtab* t.b.

§13. Dd háribi sózlerdin esitilgen jerlerinde jazıla beredi: *duz, dúz, dos, dala, dana, dúnya, dárya, dıqqat, dizim, pada, adam, joldas, qurdas, abadan*.

Awızeki sóylewde *shad, pud, yad, áwlad, sud, zavod, Xalqabad* sıyaqlı sózlerde *t* bolıp ayılığanı menen, *d* jazıladı.

§14. Gg háribi kóbinese jınıshke davışlılar menen kelip, sózlerdin basında, ortasında jazıladı: *gáp, gúl, geshir, gósh, gilem, gúrish, tógin, bóget, segiz, tegis, búgin* t.b., al ózlestirme sózlerdin aqırında da jazıladı: *biolog, xirurg, pedagog, filolog, geolog* t.b.

§15. Ğğ hâribi kóbinese juwan dawıslılar menen kelip, sózlerdiñ basında, ortasında jiyirek, al ayırım jağdaylarda sóz aqırında jazıladı: *ğaz, ğayrat, ğarbiz, ğumsha, ğarga, ğarri, ğalaba, ğoza, bağana, tağa, ağa, toğay, shağala, toğız, bağ*, t.b. Sonday-aq, *ğalle, ğarejet, ğazyne, ğâzzel, ğâlet, ğârezsizlik* t.b. sıyaqlı sózlerde jiñishke dawıslı menen de bir buwında jazıladı.

§16. Jj hâribi sózlerdiñ basında, ortasında hám siyrek jağdayda aqırında da jazıladı: *jaz, jan, jaylaw, jáhán, jaña, jamğır, jağa, jeñ, jiyde, jurnal, jez, shóje, góje, hújjet, tiraj, taj, Minaj, iláj, mütáj* t.b.

§17. Ll hâribi sózlerdiñ barlıq esitilgen jerlerinde jazıladı: *lala, dala, qala, lap, láblebi, pálle, gálle, pille, al, sal, awıl, pil, bil, til, salma, talaq, baldaq, lenta, laborant, ilaqa, tlay, material, gúl* t.b.

§18. Mm hâribi sózdiñ barlıq esitilgen jerlerinde jazıladı: *mal, may, mol, mala, muz, murın, mektep, keme, aman, samal, mümkin, gúmbez, ilham, tam, qálem, kólem, ilim, magnit, makaron, Murat, Miyras* t.b.

§19. Nn hâribi sózdiñ barlıq esitilgen jerlerinde jazıladı: *ana, nan, nama, naqıl, nağıs, tana, náwshe, nálshe, dene, mákan, kún, qulan, jılan, qan, qanar, nest, nasos, notarius, nota, Nağmet, Nağıyma, Nazarbay* t.b.

§20. Nñ hâribi sózdiñ ortasında hám aqırında jazıladı: *añ, tañ, señ, soñ, toñ, kón, keñ, teñ, sheñgel, teñge, deñgene, shúñgil, doñız, añız, jaña, Jañıl, Jañabay, Teñel, keñse, ańsat, jañğaq, jañğırmaq, joñıshqa* t.b.

§21. Rr hâribi sózlerdiñ ortasında hám aqırında esitiliwınshe jazıladı: *arba, ara, tari, arpa, iras, irash, iray, irisqı, urıq, qurıq, jarıs, qarısq, sari, ar, tar, tomar, Pirnazar* t.b. Sózlerdiñ basında qısqa *t, i, u, ú* dawıslıları esitilse de, ol jazıwda saqlanbaydı: *ret, reñ, rásmiy, roman, razi, raxmet, Raziya, Reyim, Rayxan, Ramet, Rüstem* t.b.

§22. Vv hâribi *vagon, voleybol, vanna, vatman, volt, vazelin, velosiped, vokzal, valyuta, vulkan, avtobus* t.b. sıyaqlı ózlestirilgen sózlerde jazıladı.

§23. Ww hâribi sózlerdiñ barlıq esitilgen orınlarında jazıladı: *Watan, waqıt, wáde, wákil, wáj, wáliy, wálayat, wásiyat, wázir, qawın, jawın, awlaq, sawda, hawa, súwen, awqam, jawlıq, quwraq, aw, baw, suw, taw, saw, altaw, qosıw, bóliw* t.b.

§24. Yy hâribi sózlerdiñ barlıq esitilgen jerlerinde jazıladı. Sózdiñ, buwınıñ basında: *ya, yar, yaqshı, yamasa, yapırmay, yarım, Yaqıp, yapon, yumor, yosh, yod, yubiley, yurist, yusticiya*; sózdiñ ortasında hám aqırında: *ay, jay, may, tay, toy, qoy, bay, say, bayraq, qoyan, tayaq, túye, biye, Baykal* t.b.

§25. Zz hâribi sózlerdiñ barlıq orınlarında qollanıladı hám jazıladı: *zar, zor, zaman, zárúr, zıyan, zıyat, zerger, azada, gúz, güze, jüzim, atız, qağaz, zúrdát, zavod, zoologiya, lebiz, segiz* t.b.

Ünsiz dawıssızlar

§26. Ff háribi *seyil, ferma, fermer, fizika, flot, foto, futbol, fonetika, Zulfiya, Fatıyma, Fayzulla, Feruza, fabrika, shkaf, hufet, professor, kofe, kafe, geografiya* t.b. sıyaqlı ózlestirme sózlerde jazıladı.

§27. Hh háribi tiykarınan sózlerdiń basında hám ortasında jazıladı: *hárre, házil, halat, haqı, hadal, haq, hal, hákke, hápte, haywan, hesh, hiyle, hinji, hól, hújdan, hújjet, húkimet, húrmet, máhál, báhár, náhán, sáhár, Hámıyda, Hámre* t.b. Ayrım *pah, ah, wah* sıyaqlı tańlaq sózlerdiń aqırında jazıladı.

§28. Xx haribi qaraqalpaq tiliniń túpkilikli sózlerinde ushıraspaydı. Ol tiykarınan arab-parsı hám basqa da shet tillerden ózlestirilgen sózlerde jazıladı. Awızeki sóylewde *q* sesi esitilse de, jazıwda *x* háribi jazıladı: *xat, xabar, xalıq, xor, xoja, xojalıq, xana, dánxana, asxana, xızmet, xosh, xoshametlew, paytaxt, ximiya, xlor, paroxod* t.b.

§29. Kk háribi tiykarınan jıńışke dawıslılar menen bir buwında kelip, sózlerdiń barlıq orınlarında aytıladı hám jazıladı: *kóz, kók, kún, kásip, kitap, kúlki, kórkem, kiyik, keme, keli-kelsap, kiyim, kán, kámal, kran, kólik, kórik, kiyiz, keklik, ilik* t.b. Sonday-aq, jekke-siyrek *karta, kompas, kareta, kran, kabel, kafe* sıyaqlı sózlerde juwan dawıslılar menen de bir buwında jumsaladı.

§30. Qq háribi kóbinese juwan dawıslılar menen bir buwında kelip, sózlerdiń barlıq jerlerinde jazıladı: *qaq, qala, qara, qayıq, qatıq, qaymaq, qonaq, qamshı, qamis, qaysar, qaqpıq, soqpıq, shoqqı, shaqqı, aqlıq* t.b. Sonday-aq, *q* háribi *qádir, qábir, qáhát, qálem, qálip, qáde, qánige, qáte, qáwli* t.b. sıyaqlı sózlerde jıńışke dawıslılar menen bir buwında jumsaladı.

§31. Pp háribi sózlerdiń barlıq orınlarında aytıladı hám jazıladı: *parta, paxta, perde, pal, pán, pana, párman, apa, sipa, qapı, shapan, palapan, paroxod, planeta, pochta, polat, puqta, puqara, pútin, qap, tap, sap, kitap* t.b.

§32. Ss háribi sózlerdiń barlıq orınlarında aytıladı hám jazıladı: *san, salı, sada, sabır, suw, súwret, sabaq, samal, salıq, asaw, Asan, Asqar, qasıq, dos, qos, tas, qarıs, qalıs, Taqıyatıs* t.b.

§33. Tt háribi sózlerdiń barlıq esitilgen orınlarında jazıladı: *taw, tas, tana, taza, tárezi, atız, talant, qutı, tut, sút, kút, ataw, azat, qant, ant, bánt, Taxtakópir* t.b.

§34. Cc háribi qabatlasqan *ts* sesleriniń aytılıwına uqsas bolğan únsiz dawıssız sestı bildiredi hám shet tillerden ózlestirilgen sózlerde

jaziladi: *centner, cement, cex, cirkul, koncert, docent, konstituciya, procent, cilindr* t.b. Al, *ketse, jetse, tartsa, jatsa, ótse* t.b. siyaqli sózlerde *ts* háripleriniñ birikpesi saqlanıp jaziladi.

§35. *Sh sh* háribi sózlerdiñ barliq orınlarında aytiladi hám jaziladi: *shash, shóp, shól, shana, shákirt, shertek, shigit, shiyshe, Shımbay, Tashkent, shanışqı, qashaw, ashıq, ashshı, qoshqar, basshı, qosshı, qash, tınısh, qurash, qulash, shay, sháynek, yashik, shyotka* t.b.

§36. *Ch ch* háribi qabatlasqan *tsh* sesiniñ aytilıwına uqsas bolğan únsiz dawıssız sestı bildiredi hám shet tillerden ózlestirilgen sózlerde jaziladi: *chek, chex, pochta, ocherk, chemodan, chempion, chekanka, Chili* t.b.

Túbir hám qosımtalardıñ imlası

§37. Sózdiñ túbiri *n* sesine tamamlanıp, oğan *b* sesinen baslanğan qosımta yamasa sóz qosılğanda *n* sesi *m* sesine almasıp aytilsa da, sóz túbiri saqlanıp, *n* háribi jaziladi: *nanbay (nambay emes), qanbadi (qambadi emes), minber (mimber emes), janbadi (jambadi emes), kónbedi (kómbedi emes), Qurbanbay (Qurbambay emes), Sársenbay (Sársembay emes), isenbedi (isembedi emes)* t.b.

Sonday-aq, sózdiñ aqırı *n* sesine tamamlanıp, oğan *l* sesinen baslanğan qosımta qosılsa, *n* sesi *l* ğa aylanıp aytilsa da, jazıwda *n* saqlanıp jaziladi: *janlıq (jallıq emes), sanlıq (sallıq emes), kúntlikshi (kúllikshi emes), jánlik (jállik emes)* t.b.

§38. Sózdiñ aqırı *n* sesine tamamlanıp, oğan *q, k, ğ, g* seslerinden baslanğan qosımta qosılsa, *n* sesi *ñ* sesine aylanıp aytiladi, biraq *n* saqlanıp jaziladi: *jonqa (joñqa emes), minges (miñges emes), qoñğan (qoñğan emes), azanğı (azañğı emes)* t.b.

§39. Sózlerdiñ aqırı *s, z* seslerine pitken sózlerge *sh* sesinen baslanğan qosımtalar jalğanğanda *s, z* sesleri *sh* sesine aylanıp aytilsa da, sóz túbirindegi *s, z* háripleri saqlanıp jaziladi: *basshı (bashshı emes), qusshı (qushshı emes), dushshı (dushshı emes), qosshı (qoshshı emes)* t.b.

Sonday-aq, sózdiñ aqırı *z* sesine tamamlanıp, oğan *s* sesinen baslanğan qosımta qosılsa, *z* sesi *s* sesine aylanıp aytiladi, biraq *z* saqlanıp jaziladi: *jazsın (jassın emes), qazsın (qassin emes), azsın (assin emes), düzsın (düssin emes)* t.b.

§40. Sózdiñ aqırı *q, k, p* dawıssızlarına tamamlanıp, oğan dawıssızdan baslanğan qosımta jalğanğanda *q* sesi *ğ* sesine, *k* sesi *g* sesine, *p* sesi *b* sesine ózgeredi hám sol ózgergen túrinde jaziladi: *taraq-tarağı, quraq-*

qurağı, baliq-balığı, talaq-talağı, kórik-kórigi, shórek-shóregi, tik-tigis, ek-egis, kitap-kitabı, qap-qabı, sap-sabı t.b. Biraq, *gáp, tip, shaq, huqıq, shkaf, mif, telegraf* sıyaqlı sózlerge sol qosımtalar jalğanın menen, tübir sózdiñ aqırında ózgeris bolmaydı: *gáp-gápi, tip-tipi, shaq-shaqı, huqıq-huqıqı, shkaf-shkafı, mif-mifi, telegraf-telegrafi* t.b.

§41. Aqırı *p* dawıssızına tamamlanğan ayırım feyil sózlerge *-ip, -ip* qosımtası jalğanında *p* ses *w* sesine alınıp ayıladi hám sol almasqan türinde jazıladı: *tap-tawıp, sep sewıp, tep tewıp, jap-jawıp, kep-kewıp* t.b.

§42. Ayırım tübir sózlerge tattım jalğanı jalğanında *i, i* qısır dawısları tüsiritilip jazıladı: *xalıq-xalıqı, hórık hórıki, kórik-kórki, erin-erni, orın-orni, qarın-qarını, awız-awızı, murın murını, moyın-moyını, qoyın-qoyını* t.b. Al geypara *awıl, julın, qulın, kıyım, erik, buyım, sherik, tilik* sıyaqlı sózlerge jalğansa, tübir sózdiñ soñğı buwınındağı dawıslı háripler tüsirimey jazıladı: *awılı, julını, qulını, kıyımlı, erigi, buyımı, sherigi, tiligi* t.b.

§43. Aqırı birdey eki dawıssızğa pitken ózlestirme sózlerge qosımta qosılsa, bul dawıssız háriplerdiñ birewi tüsiritilip jazıladı: *metall-metali, metaldan, metallor; klass-klassı, klaxtan, klassız; kilogramm-kilogramı, kilogramlap, kilogramnan* t.b.

§44. Aqırı *kt, ng, nk, nk, mn, zd, st, rk, sk* sıyaqlı qabatlasqan dawıssızlarğa tamamlanğan sózlerge qosımtalar tikkeley jalğana beredi: *bank-bankke, gimn-gimniñ, poezd-poezdı, tekst-tekstten, park-parkke, renk-renkleri, Minsk-Minskke* t.b.

§45. Familiya jasawshı *-ov, -ova, -ev, -eva* qosımtaları adam atlarıniñ aqırğı sesi dawıssızğa pitkende *-ov, -ova*, al dawıslığa pitse *-ev, -eva* türinde jalğanadı: *Nurmammedov, Yusupov, Mámбетov, Bahadırova, Dáwqaraev, Mátekeev, Esmırzaeva* t.b. Sonday-aq, *y* dawıssızına tamamlanğan adam atlarına *-ev, -eva* qosımtaları qosılğanda *y* dawıssızı tüsip qaladı: *Bazarbaev, Sársenbaev, Qalbaev, Qurbanbaeva* t.b.

§46. Familiyalardıñ soñğı buwınıniñ juwan ya jıñishkeligine qaray qosımtalar da soğan sáykes juwan ya jıñishke türinde jalğanadı: *Aytbaevqa, Yusupovqa, Erekeevke, Erekeevqa, Álievte, Elmuratovqa, Otarovanı, Ótegenovqa* t.b.

Sózlerdiñ qosılıp jazılıwı

§47. Eki sózden quralğan qospa sózlerdiñ birewi óz aldına bólek turganda heshqanday máni ańlatpasa yamasa fonetikalıq ózgeriske ushırsa, olar qosılıp jazıladı: *belbew, qarabaraq, búgin, bıyıl, bilezik, altaqta, qolgap, aygabağar* t.b.

§48. Eki hám onnan da kóp sózlerdiń qosılıwınan jasalǵan menshikli atlıqlar birigip jazıladı:

a) adam atları: *Erniyaz, Allaniyaz, Muratbay, Barlıqbay, Miratdin, Aysánem* t.b.

b) birneshe sózdiń qosılıwınan dúzilgen qala, awıl, jer, suw (dárya, kól, ózek, arna) atamaların bildiretuǵın menshikli qospa atlıqlar bas háripten baslanıp birigip jazıladı: *Qońırat, Qanlıkól, Qaraózek, Taxtakópir, Bestóbe, Taqıyatas, Qazaqdárya, Aqdárya, Qarataw, Qattagar, Ellikqala, Qırqqız, Qoyqırılǵanqala, Qaraoy, Teńgeshashqan, Qarabuǵa, Shogtoranǵıl, Sorkól, Aqsholaq* t.b.

§49. Eki sózden quralıp, bir máni ańlatatuǵın qospa sózler (haywanlardıń, quslardıń, balıqlardıń hám basqa da jánlik hám ósimliklerdiń túrlerin bildiretuǵın ǵalabalıq atlıqlar) hám aspan deneleriniń menshikli atamaları qosılıp jazıladı: *jolbarıs, dáwseben, tasbaqa, alabuǵa* (balıq), *túyetawıq, shaytantawıq, aqqutan, almaqabaq, dasmalqabaq, bóribasar, alamoynaq, Jetiqaraqshı* (juldız) t.b.

§50. Uzaq jıllar dawamında qosılıp aytılıp, semantikalıq jaqtan bir túsinikke iye bolıp ketken sózler birigip jazıladı: *kúnshıǵıs, kúnbatis, baspasóz, shiykizat, iytayaq, kózáynek, qoloramal, otaǵası, aqsaqal, besatar, besqonaq, kózqaras, qoljazba, ómirbayan, sartawirıw, soqırıshek, asqazan, demalıs* t.b.

§51. Ózlestirilgen yamasa awdarma jasaw jolı menen ózlesken qospa sózler birigip jazıladı: *kinoteatr, kinofilm, elektrostanciya, radioesittiriw, telekórsetiw, kinosayaxat, fotoqaǵaz, videokamera, fotosúwret* t.b.

§52. *Hár, hesh, gey, álle, bir* sıyaqlı sózler ózinen soń kelgen almasıqlar, ráwishler menen qosılıp, bir túsinik bildirip kelse, qosılıp jazıladı: *hárkim, hárbir, heshkim, heshqanday, állenebir, állekim, birneshe* t.b.

Sonday-aq, *bazıbir, geypara, birpara, birdeme, heshteńe, hárdayım, birotala, állenebir* sıyaqlı ekinshi sıñarları óz aldına qollanılmaytuǵın sózler de qosılıp jazıladı.

§53. Qısqaǵan sózlerdiń barlıq túrleri hám olarǵa jalǵanatıǵın qosımtalar qosılıp jazıladı: *NMPIdiń, QMUǵa, AQShqa* t.b.

Sózlerdiń bólek jazılıwı

§54. 1) eki yamasa onnan da kóp sózlerden jasalıp, bir túsinikti yamasa bir nárseniń atın bildiretuǵın qospa sózlerdiń sıñarları óz mánilerin joǵaltpaǵan bolsa, onday qospa sózler bólek jazıladı: *Aral*

teñizi, Oraylıq Aziya, Jer orta teñizi, Qaraqalpaqstan Respublikası, İlimler akademiyası, Oliy Majlis, mal sharwashılıǵı, awıl xojalıǵı t.b.;

2) anıqlawısh hám ayqınlanıwshılıq qatnastığı qospa atlıqlar: *mal qora, at qora, ayaq kiyim, bas kiyim, temir jol, tas jol, asfalt jol, ul bala, qız bala, jas óspirim, oqıw kitabı, Berdaq shayı, Jiyen jıraw, Ernazar alakóz, Qulen bolıs, Erejep tentek t.b.;*

3) atlıq hám kómekshi atawıshlardıń dizbeklesiwinen dúzilgen qospa sózler: *Aral boyı, Kavkaz artı, saylaw aldı, úy qaptalı t.b.*

§55. Eki atlıq yamasa eki kelbetliktiń, kelbetlik penen atlıqtıń qatar keliwinen dúzilip, bir máni ańlatatıwın qospa kelbetlikler bólek jazıladı: *ashıq júzli, aq saqallı, uzın boylı, biyday reńli t.b.*

§56. Qospa sanlıqlar, sanlıq penen kelbetliktiń dizbeklesiwinen jasalǵan qospa kelbetlikler, sanlıq penen atlıqtan quralǵan qospa sózler, kelbetlik wazıypasındaǵı qatarlıq sanlıqlardıń sınırları hám bólshek sanlıqlar bólek jazıladı: *jigirma bir, otız eki, bir mın tört júz, eki qızıl, altı aylıq, bes saatlıq, on ekinshi, besten eki, törtten bir t.b.*

§57. Hár, hesh, bir, gey, hámme, qaysı sıyaqlı sózler atlıq penen dizbeklesip kelgende bólek jazıladı: *hár adam, hár jerde, hár kisi, hár kúni, hesh nárese, bir kúni, hámme waqıt, qaysı kúni, gey kúnlere t.b.*

§58. 1) *jer, jaq, tárep, man* kómekshileriniń siltew almasıqlarǵa qosılıwınan jasalǵan qospa ráwıshler bólek jazıladı: *bul jaqqa, bul jerde, sol jaqqa, sol jerde, sol jaqta, sol tárepte, bul manda;* geyde bular awızeki sóylewde: *buyerde, soyaqqa, soyerde, bumanda, somanda* túrinde birigip aytıladı. Biraq, imlada bulardıń tolıq túri qollanıladı;

2) *bir* sózi hár túrli almasıq, waqıt, orın mánilil atawıshlar hám basqa da sózler menen dizbeklesip, qospa ráwısh jasap kelgende bólek jazıladı: *bir kúni, bir jerde, bir jaqta, bir waqıtta, bir jón, bir qatar, bir talay, bir tárepleme, aqırı bir, bári bir, taǵı birde, jáne birde t.b.*

§59. Qospa feyillerdiń sınırları bólek jazıladı: *tamam boldı, jek kórdi, barıp keldi, alıp ketti, shıǵıp ketti, maqul kórdi, alıp shıqtı, uyqılap atır, kómek berdi, jaqsı kóredi, qol qoydı, jazıp holdı t.b.*

Apkel, ákel, ápket, apar sıyaqlı qospa feyiller qısqartılıp aytılsa da, jazıwda olar *alıp kel, alıp ket, alıp bar* túrinde jazıladı.

§60. Barlıq tirkewishler hám dánekerler ózinen burın kelgen sózlerden bólek jazıladı: *xalıq ushın, onnan soń, Azattan keyin, túske shekem, Ayjamal tuwralı, kitap penen qálem, awıl menen qala, keldi de ketti, gá qonadı, gá ushadı t.b.*

§61. 1) sóz dizbegi sınırlarınıń aralıǵındaǵı qatar kelgen eki dawıshlı sestiniń birewi sóylewde aytılmasa da, jazıwda dawıshlılar saqlanıp, hárbir

söz bólek jazıladı: *torı ala* (*torala* emes), *qara at* (*qarat* emes), *sarı ala* (*sarala* emes), *kele almaydı* (*kelalmaydı* emes) t.b.

2) qospa söz hám söz dizbeklerinde qońsılas kelgen eki sestıń aytı-lıwında bir-birine tiygizgen tásiiri eskerilmey, jazıwda hárbir sózdıń jeke turgandagı qalıpi saqlanıp, bólek jazıladı: *qara qoy* (*qaraqoy* emes), *ala ket* (*alaget* emes), *bara kel* (*baragel* emes), *ayta ket* (*ayta get* emes) t.b.

§62. Söz aqırında kelgen *-ba -be (-ma, -me, -pa -pe)* soraw janapayları hám *ğoy, ғana, emish* sıyaqlı janapaylar ózinen burın kelgen sózlerden bólek jazıladı: *barasań ba, kelesesń be, jaza ma, ala ғoy, bara ғoy, men ғana, bargan emish* t.b.

Al soraw janapayları túbir menen qosımta arasında kelgende qosılıp jazıladı: *baramısań, kelemisesń, oqıymısań, jazamısań* t.b.

§63. Idiomalıq hám frazeologiyalıq dizbeklerdiń sıñarları bir-birinen bólek jazıladı: *qoyan júrek, dáw júrek, at ústi, kóz ushında, kóz saldı, qol urdı, kózdi ashıp jumǵansha, demniń arasında, iyt ólgen jerde* t.b.

§64. Geypara *elden elge, awıldan awılǵa, tabıstan tabısqa, jıldan jılǵa, órden ıqqa, ózinen ózi, birinen biri, biri birinen* sıyaqlı seplik formalı sózler hám *aytsa aytsın, kelse kelsin, ishse ishsin, jese jesin, islese islesin* sıyaqlı qospa feyillerdiń sıñarları bólek jazıladı.

Defis arqalı jazıw

§65. Jıynaqlawshı máni bildiriwshi atlıqlardıń juplasıwınan jasalǵan jup sózler defis arqalı jazıladı: *tálim-tárbiya, er-turman, qazan-tabaq, bala-shaǵa, azıq-awqat, aǵa-ini, kempir-ǵarrı, ata-ana, qız-kelinshek, qurt-qumırısqa, qoy-eshki* t.b.

§66. Ayqınlawısh-ayqınlanıwshı mánisinde juplasıp kelgen qospa atlıqlar defis penen jazıladı: *general-mayor, xabarshı-aǵza, agronom-entimolog, mexanik-aydawshı, premier-ministr, vice-prezident* t.b.

§67. Belgili bir aralıq yamasa keńisliktegi baǵıt-baǵdar, orın mánilerinde qollanılatuǵın qospa atlıqlardıń sıñarları defis penen jazıladı: *Tashkent-Nókis (temir jolı), Nókis-Moynaq (asfalt jolı), Tashkent-Seul (hawa jolı)* t.b.

§68. 1) Sıñarları sinonimlik mánidegi jup sózler defis penen jazıladı: *kúsh-quwat, ar-namıs, aman-saw, saw-salamat, arız-árman, hal-jaǵday, urıs-keyis, saz-sáwbet* t.b.

2) Óz ara antonimlik qatnastagı jup sózler defis penen jazıladı: *jaqsı-jaman, azlı-kópli, úlken-kishi, alıs-beris, erteli-kesh, kúni-túni, uyqılı-oyaw* t.b.

§69. Bir yamasa eki sınıarı da öz aldına mánige iye bolmağan jup sözler defis penen jazıladı: *emin-erkin, ağıl-tegil, mázi-mayram, sam-saz, tam-tus, lám-mím, shay-pay, nan-pan, suw-puw, malpaq-salpaq, olqı-solqı* t.b.

§70. Juplasıp kelgen shamalıq hám toplaw sanlıqlar defis penen jazıladı: *bir-eki, bes-altı, on-on bes, ekewlep-úshewlep, qırq-eliw, tört-besten* t.b.

§71. Morfologiyalıq forması birdey eki feyildiñ juplasıwınan jasalğan qospa feyiller defis arqalı jazıladı: *ayttı-qoydı, isledi-tasladı, ketti-qaldı, jazdı-aldı, ishtim-qoydım, isleymen-taslayman, aytasañ-qoyasañ, ushadi-ketedi* t.b.

§72. Qospa sózlerdiñ sınıarları tákirarlanıp kelgende tómendegi jaǵdaylarda defis qoyılıp jazıladı:

1) sınıarları birdey ataw formadaǵı tákirar sózler: *taw-taw, úyin-úyin, topar-topar, shoq-shoq, qap-qap, sóyley-sóyley, birim-birim, bólek-bólek, pada-pada, süriw-süriw, túrli-túrli, kem-kem, kele-kele, waqtı-waqtı* t.b.

2) sınıarları hár túrli bolğan tákirar sózler: *kem-kemnen, ashıqtan-ashıq, qaraptan-qarap, on-onlap, jüz-jüzlep, ayma-ay, künbe-kün, kózbe-kóz, jüzbe-jüz, qolma-qol* t.b.

3) tákirarlanıp kelgen eliklewish hám tañlaq sózlerdiñ sınıarları defis penen jazıladı: *jalt-jalt, güldir-güldir, ğashır-ğashır, güw-güw, ğırt-ğırt, tars-tars, úwh-úwhlep, tasır-tasır, sholp-sholp* t.b.

§73. Janapaylardıñ *ba-be (ma-me, pa-pe), ğoy, ğana, emish* tür-lerinen basqaları defis penen jazıladı: *sonday-aq, kelseñ-á, joǵ-á, goysañ-á* t.b.

§74. Arab cıfırı menen kelgen qatarlıq sannıñ *-ınshı, -ınshı* qosımtasınıñ ornına defis qoyıladı: *5-mektep, 7-klass, 2016-jıl, 45-mákan puqaralar jıyını* t.b.

Qatarlıq sanlardı bildiriwshi arab cıfırları birneshe bolıp kelgende, olardıñ soñǵısınañ keyin defis qoyıladı: *4, 5, 8-mektepler, 6, 9-dúkanlar* t.b.

Al, qatarlıq sandı bildiriwshi rim cıfırnan keyin defis qoyılmaıdı: *XX ásir, IX klass, III bap* t.b.

Bas háriplerdiñ jazılıwı

§75. Menshikli adam atları (familiyası, atı hám ákesiniñ atı) bas háripten baslanıp jazıladı: *Nájim Dáwqaracv, Qallı Ayımbetov, Marat Kóptilew ulı, Sabır Kamalov, Dosjan Siypatdin ulı Nasırov* t.b.

Adam atları menen birge qollanilatugin *ulti*, *qızı* sózleri ózinen burın kelgen sózden bólek, kishi hárip penen jazıladı: *Genjebay Ubaydulla ulti*, *Tillaxan Uzaqbergen qızı* t.b.

§76. Jer, suw, qala, kanal, ózek atların bildiretuğın menshikli atlıqlar bas háripten baslanıp jazıladı: *Ámiwdárya*, *Shtlpiq*, *Xojeli*, *Shımbay*, *Qarataw*, *Dawitkól*, *Kókózek* t.b.

§77. Kóp sózlerden quralğan tómendegi menshikli atların hárbir sózi bas háripten baslanıp jazıladı:

1 Mámleketlerdiń atları: *Ózbekstan Respublikası*, *Qaraqalpaqstan Respublikası*, *Koreya Respublikası*, *Qıtay Xalıq Respublikası*, *Rossiya Federativlik Respublikası* t.b.

2. Eń joqarı mámleketlik, xalıq aralıq shólkemlerdiń atları: *Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisi*, *Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarğı Keńesi*, *Birlesken Milletler Shólkemi* t.b.

3. Joqarı dárejeli mámleketlik lawazımlardıń atları: *Ózbekstan Respublikası Prezidenti*, *Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisiniń Baslıǵı*, *Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarğı Keńesiniń Baslıǵı*, *Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesiniń Baslıǵı*, *Ózbekstan Respublikası Oliy Sudınıń Baslıǵı* t.b.

Bunday atamalardıń quramında *ministr*, *birinshi orınbasar*, *prokuror*, *xatker*, *járdemshi*, *másláhátshi* t.b. sózler kelse, olar kishi hárip penen jazıladı: *Ózbekstan Respublikası Bas ministri*, *Qaraqalpaqstan Respublikası prokurori*, *Qaraqalpaqstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw ministri* t. b.

§78. Mámleketlik joqarı sıylıqlardıń atı, olardaǵı hárbir sóz bas hárip penen jazıladı: «*Ózbekstan Qaharmanı*» (ataq), «*Altın Juldız*» (medal) t.b.

Al, bunnan basqa sıylıqlar, hürmetli ataqlar, belgilerdiń atlarınıń dáslepki sózi bas háripten baslanıp jazıladı: *Ózbekstan xalıq jazıwshısı*, *Qaraqalpaqstan xalıq shayırtı*, *Qaraqalpaqstan Respublikasına miynetini sińgen ilim ğayratkeri*, *Qaraqalpaqstan Respublikası xalıq muǵallımı* t.b.

§79. Mádeniy xızmet kórsetiw hám sawda kárxanalarınıń, sanaat hám transport qurallarınıń, kitap, gazeta, jurnallardıń atları bas háripten baslanıp jazıladı: «*Nókis*» (miymanxana), «*Qırıq qız*» (dástan), «*Qaraqalpaq qızı*» (roman), «*Erkin Qaraqalpaqstan*» (gazeta), «*Ámiwdárya*» (jurnal), «*Neksiya*» (avtomashina) t.b.

§80. Ülken tariyxıy sánelerdiń, bayramlardıń atlarınıń birinshi sózi bas háripten baslanıp jazıladı: *Ğárezsizlik kúni*, *Konstituciya kúni*, *Nawrız bayramı*, *Qurban hayt bayramı*, *Hayal-qızlar bayramı*, *Eslew hám Qádirlew kúni* t.b.

§81. Kóp sózlerden quralğan mäkeme hám kárxanalar, mámleketlik hám jámáátlik xojalıqları, oqıw orınları atlarının birinshi sózi bas háripten baslanıp jazıladı: *Densawlıqtı saqlaw ministrliǵı, Ústırı gaz-ximiya kompleksi, Qońırat soda zavodı, Milliy qáwipsizlik xızmeti, Qaraqalpaq mámleketlik universiteti* t.b.

Bunday menshikli atamalardıń aldında anıqlawshı sózi bolsa da, olardaǵı birinshi sózdegi bas hárip saqlanıw jazıladı: *Qaraqalpaqstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw ministrliǵı, Ózbekstan Ilimler akademiyası, Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı* t.b.

§82. Teksttegi gáplerdiń hám qosıq qatarlarının birinshi sózi bas hárip penen jazıladı: *Barlıq jumısım usılardıń dasturqanı ushın.* (T. Qayıwbergenov)

Jigit bolsań arıstanday tuwılǵan,

Xızmet etkil udayına xalıq ushın. (Berdaq)

Ańlatıw: Tuwra gáp avtor gápiniń qaysı ornında kelse de, tuwra gáptiń dáslepki sóziniń birinshi sózi bas háripten baslanıp jazıladı da, al avtor gápi tuwra gápten keyin kelgende, kishi hárip penen jazıladı: – *Mine, usı jerler sizlerdiń jańa qonıstıńız boladı, – dedi Shaqlı Maral olarǵa.* (Sh. Aytmatov)

§83. Kóp sózlerden quralğan qospa atlıqlardıń hár bir sóziniń birinshi háribin alıw jolı menen qısqarǵan sózler bas hárip penen jazıladı: *QMU (Qaraqalpaq mámleketlik universiteti), AQSH (Amerika Qurama Shtatları), BMSH (Birlesken Milletler Shólkemi)* t.b.

Eger dáslepki sózdiń birinshi buwının alıw jolı menen qısqartılса, onda sol buwınıń birinshi háribi ǵana bas hárip penen jazıladı: *ÓZIA (Ózbekstan Ilimler Akademiyası), ÓZR (Ózbekstan Respublikası), TashMAU (Tashkent mámleketlik agrar universiteti)* t.b.

§84. Jańa jolǵa gáptiń bólekleri shıǵarılganda, eger olar menshikli atlıqlar bolmasa, aldına sızıqsha qoyıladı da, kishi hárip penen jazıladı: *Jergilikli hákimyat uyımlarınıń biyligine tómendegi máseleler tiyisli:*

– *nızamlılıqtı, huqıq tártibin hám puqaralardıń qáwipsizligin támiyinlew;*

– *aymaqlardı ekonomikalıq, sociyallıq hám mádeniy jaqtan rawajlandırıw;*

– *jergilikli kommunallıq xojalıqqa basshılıq etiw;*

– *qorshap turgan ortalıqtı qorǵaw;*

– *puqaralıq halat aktlerin dizimge alıwdı támiyinlew.* (Qaraqalpaqstan Respublikası Konstituciyası)

§85. Gáptıń bólekleri qawıslı san yaki qawıslı hárip penen berilgende, olar kishi hárip penen jazıladı: *Sóz mánisiniń awısıwınıń úsh usılı bar: 1) metafora; 2) metonimiya; 3) sinekdoxa* t.b.

Sózlerdi ótkermelew

§86. Eki yamasa onnan da kóp buwınlı sózlerdiń jazılıp kiyatırǵan qatargá sıymay qalǵan bólekleri jańa jolǵa buwın boyınsha ótkeriledi: *mek-tep, qá-lem, qamıs-lıq, Qara-qalpaqstan, Gúl-jamal, Gúlja-mal* t.b.

§87. 1) bir buwınlı sózler taza jolǵa bólip ótkerilmeydi: *tórt, dańq, bas, ant* t.b.

2) bir háripti burıńǵı jolda qaldırıp qoyıwǵa ya taza jolǵa ótkeriwge bolmaydı: *a-na* emes *ana*, *o-qıtıwshı* emes *oqıtıwshı*, *á-ke* emes *áke*, *ú-yi* emes *úyi* t.b.

§88. Bas háriplerin alıw jolı menen qısqaǵan qospa sózlerdi ótkermelewge bolmaydı: *QMU, NMPI, MPJ* t.b. Al, olarǵa jalǵanǵan qosımtalardı ótkermelewge boladı: *QMU-ǵa, NMPI-den, MPJ-ǵa* t.b.

§89. Adam atlarınıń qısqaıtılıp alınǵan bas háribin familiyadan bólip alıp, jańa jolǵa ótkermelewge yamasa burıńǵı jolda qaldırıp ketiwge bolmaydı: *K. - Mámбетov* emes, *K.Mámбетov*; *I. - Yusupov* emes, *I. Yusupov*; *A. - Bekbergenov* emes, *A.Bekbergenov* t.b.

§90. Cifr menen keletuǵın qısqaǵan sózler cifrdan bólinip ótkermelembeydi: *60-kg* emes, *60 kg*; *70-sm* emes, *70 sm*. *Sonday-aq, «A-320», «Universiada-2016», «Olimpiada-2016»* t.b.

QARAQALPAQ TILI IMLA QAĞIYDALARININ JIYNAĞI

«Bilim» baspası
Nókis—2016

Redakton *S. Baynazarova*
Kórk.redaktor *I.Serjanov*
Tex.redakton *Z.Allamuratov*
Operator *N. Qaypbergenova*

Original-maketten basıwǵa ruqsat etilgen waqtı 14.07.2016-j.
Formatı 60x84 1/16. Tip “Tayms” garniturası.
Ofset qaǵazı. Ofset baspa usılında basıldı. Kólemi 1,25 baspa tabaq.
1,16 shártli baspa tabaq, 2,1 esap baspa tabaq.
Nusqası 4000 dana. Buyırtpa

“Bilim” baspası. 230103. Nókis qalası, Qaraqalpaqstan kóshesi, 9.

“Bilim” baspasında basıp shıǵarıldı.